

Technologia Remmers w konserwacji ścian wewnętrznych kościoła pw. św. Mikołaja we Fromborku

Fot. 1. Kościół
pw. św. Mikołaja
we Fromborku

Dwa kościoły a jeden warsztat

Kościół pw. św. Mikołaja we Fromborku wzniesiono w połowie XIV wieku. Stoi w północno-wschodnim narożu rynku, obecnie przy ulicy Mickiewicza. Został wybudowany przez ten sam warsztat, który wznosił sąsiadującą z kościołem katedrę. Świadczą o tym zapożyczenia jeśli chodzi o cechy stylowe, między innymi zastosowanie podobnych w kształcie przypór, filarów międzynawowych i wątków ceglanych (fot. 1).

W kolejnych wiekach, w wyniku działań wojennych i pożarów, kościół był wielokrotnie palony i rujnowany. Już w XV wieku pożary kilkakrotnie pustoszyły jego wnętrze, a w roku

1461 został częściowo zniszczony w trakcie oblężenia miasta. Wtedy też runęła cała zachodnia ściana wraz z rzędem filarów. Odbudowy po kolejnych zniszczeniach i pożarach przeprowadzane były w latach 1691–1694, 1703, 1860. Krótco przed wybuchem II wojny światowej kościół został wyremontowany, aby potem w wyniku walk prowadzonych u schyłku II wojny światowej doszczętnie spłonąć. Ocalały tylko mury obwodowe, które zabezpieczono i odgruzowano dopiero w 1960 roku. Na początku lat 70. przykryto go dachem i przebudowano wnętrze. I tak kościół stał się na trzydzieści lat kotłownią miejską z kominem postawionym w miejscu barokowej sygnaturki.

Gotycka architektura świątyni

Kościół pw. św. Mikołaja to nieorientowana budowla gotycka, wymurowana z cegły, na zaprawie wapienno-piaskowej. Ma kształt trójnawowej hali na planie prostokąta bez wyodrębnionego prezbiterium. Po stronie zachodniej znajduje się kruchta, po wschodniej prostokątna zakrystia, a nad nią empora. Elewacje korpusu nawowego wsparte są przyporami i ozdobione smukłymi ostrołukowymi blendami. Trójkątne szczyty świątyni podzielone są blendami ostrołukowymi, a wewnątrz kościoła ośmiobocznymi filarami. Po stronie wschodniej są to filary pierwotne, a po zachodniej powstałe w wyniku przebudowy na początku XVI wieku. W zakrystii zachowały się fragmenty pierwotnych sklepień krzyżowo-żebrowych z 1. poł. XIV wieku. Ściany i filary kościoła są nieotynkowane, widoczny jest wątek ceglany (fot. 2).

Powrót do utraconego piękna

Wszystkie katastrofy, którym kościół ulegał na przestrzeni prawie 700 lat istnienia, nie zatarły pierwotnego, gotyckiego charakteru budowli, choć wiele jej elementów zmieniono. W trakcie powojennej odbudowy nie zrekonstruowano sklepień, zamurowano natomiast ubytki ścian korpusu i zakrystii. Wewnątrz zachowały się filary i arkady międzynawowe. W połowie pierwszej dekady XXI wieku podjęto prace ratunkowe i zabezpieczające polegające na rozbiórce elementów instalacji kotłowni, wtórnych ścian zabudowy wnętrza oraz usunięciu większości powojennych tynków cementowych.

W bieżącym sezonie firma PKZ Renoma z Torunia przeprowadziła konserwację ściany

północnej i południowej korpusu. Podjęto decyzję o uczytelnieniu i częściowej rekonstrukcji blend, profilowania ościeży okiennych i portalu prowadzącego do zakrystii. Pozostałe elementy ścian i relikty wystroju wnętrza poddano konserwacji zachowawczej, kładąc szczególny nacisk na poszanowanie materii zabytkowej.

Po usunięciu przemurowań i resztek tynków pochodzących z czasów powojennej odbudowy ogromnym wyzwaniem było oczyszczenie lica ceglanych wątków. Występujące w świątyni nawarstwienia miały nietypowy dla wnętrza charakter, ponieważ powstały w szczególnych warunkach. Po spaleniu kościoła w 1945 roku jego osmalone wnętrze przez wiele lat pozostawało bez dachu, stąd warunki te zbliżone były do zewnętrznych. Od początku lat 70., podczas funkcjonowania kotłowni, na powierzchni murów gromadziły się osady w postaci mieszaniny substancji smolistych i kurzu. Do usunięcia nawarstwień wykorzystana została metoda strumieniowo-ścierna z zastosowaniem kruszywa i ciśnienia umożliwiającego zachowanie powierzchni oczyszczanych materiałów w nienaruszonym stanie. Lokalnie, w miejscach gdzie wątek ceglany wykazywał osłabienie i pudrowanie, wprowadzono preparat konsolidujący Remmers KSE 300 oparty na tetraetoksylianie. Część ubytków w ceglach uzupełniana została gotowymi zaprawami mineralnymi, barwionymi w masie Remmers RM. Konserwatorzy łączyli ze sobą kolory zapraw, aby uzyskać odcienie pasujące do lokalnie naprawianej cegły. Po nałożeniu wymodelowano powierzchnię zaprawy naprawczej naśladowczo w stosunku do otoczenia. Ponieważ obiekt był wciąż odbudowywany, widoczne jest zróżnicowanie porządków

Fot. 2. Wnętrze kościoła

Fot. 3. Dwie różne mieszanki składu zaprawy spoinującej na bazie Remmers Historic Kalkspatzenmörtel

wątków ceglanych oraz zapraw spoinujących. Po wykonaniu szeregu laboratoryjnych badań analitycznych, w tym w zakresie kapilarności i składu spoin, konserwatorzy z firmy PKZ Renoma podjęli wyzwanie przygotowania zapraw „szytych na miarę”, które miały posłużyć do uzupełniania spoin każdej z faz przebudowy ścian wewnętrznych kościoła. Na przygotowanych powierzchniach próbnych testowano mieszanki tak, aby otrzymane zaprawy, prócz odpowiednich dla zabytku parametrów, cechowały się wyglądem w jak największym stopniu zbliżonym do oryginału i odzwierciedlały rozwarstwienie chronologiczne świątyni (fot. 3).

Po ustaleniu odpowiednich receptur, standardowe zaprawy wapienno-piaskowe mieszano z zaprawą Remmers Historic Kalkspatzenmörtel oraz z kruszywami o frakcjach od 0,5 mm do 2 mm. Dodatkowo zróżnicowanie estetyczne zapraw uzyskano przez dodatek odpowiednich pigmentów. Zastosowana jako składnik podstawowy zaprawa Remmers Historic Kalkspatzenmörtel to bezcementowa mieszanka bazowa przygotowana starą metodą gaszenia wypalonego w bryłach kamienia wapiennego mokrym kruszywem. Remmers Historic Kalkspatzenmörtel to zaprawa piaskowo-wapienna do stosowania jako półprodukt. Ceniona

Fot. 4. Jedna z elewacji zewnętrznych kościoła

jest przez konserwatorów poszukujących tradycyjnych zapraw najlepiej współpracujących z zachowaną substancją zabytkową.

Indywidualne rozwiązania, kluczem do sukcesu

Konserwatorzy po wykonaniu prób, uzupełnili ubytki w spoinach wątków ceglanych wprowadzając zaprawy zbliżone technologicznie i estetycznie do pierwotnie zastosowanych.

Efektom zakończonych w 2023 roku prac konserwatorskich i restauratorskich przeprowadzonych we wnętrzu kościoła przez firmę PKZ Renoma z Torunia jest zatrzymanie procesów niszczących substancję oryginalną i przywrócenie zabytkowi wartości estetycznych oraz funkcjonalnych. Po zakończeniu kolejnych etapów prac konserwatorskich i remontowych możliwe będzie wykorzystanie wnętrza dawnego kościoła parafialnego do celów wystawienniczo-kulturalnych.

Jacek Olesiak

*konserwator dzieł sztuki
Remmers Polska Sp. z o.o.*

*Fot. 1. Anna Hardt,
pozostałe: Archiwum firmy PKZ Renoma,
Karolina Witkowska*

SKRÓT DANYCH O OBIEKCIE I INWESTYCJI

Obiekt:

Kościół pw. św. Mikołaja we Fromborku (dawniej kościół parafialny)

Wpis do rejestru zabytków:

Nr rej.: 484/95

Datowanie:

2. ćw. XIV w.

Wykonawca prac konserwatorskich:

Pracownie Konserwacji Zabytków RENOMA,
Hanna Rubnikowicz-Gózdź,
Karolina Witkowska,
Dobromir Dombek